

Geloof, hoop en liefde

De huidige discussie over de toekomst van de werkgelegenheid — recentelijk weer opgelaaid vanwege het WRR-rapport over *Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie* — heeft iets van ruzie in de kerk. Het beeld is misschien niet zo gek, want op het punt van onze economische toekomst heeft ons land wel kenmerken van een geloofsgemeenschap, inclusief dolerenden en afgescheidenen in diverse soorten en maten. Denkbeelden aan de hand waarvan mensen zich een beeld vormen van de wereld en de zin van het bestaan projecteren, werden lange tijd met stichtend ritueel omgeven toen religies het leven pleegden te beheersen. In onze meer geprofaneerde tijd vormen discussies en besluitvorming eerder de typerende encenering. Echter, waar het er over gaat als mens in het leven overeind te blijven, zijn er slechts drie ingrediënten: geloof, hoop en liefde. Zonder een minimale dosering van deze ingrediënten is mentale overleving niet goed denkbaar. Het is de onderlinge samenhang in deze trias die de geestelijke evolutie van de mens complex maakt: rijk en kwetsbaar. Daarom is het bedenken van een religie, een ideologie, een theorie van menselijk handelen niet ieders werk.

Geloof — van metafysische beelden tot handzame vooroordelen — bewerkstelligt selectie, waardoor langs aprioristische weg irrelevant geachte zaken buiten beschouwing kunnen blijven. Hoe zou anders een mens de beangstigende overmacht van het leven kunnen verwerken. Daar past ook bij gedrag van anderen tot rollen te reduceren, waardoor dat gedrag anticepeerbaar wordt. Door een dergelijke structurering van het leven kunnen teurstellingen veel gemakkelijker worden verwerkt, zonder de orde aan te tasten. Afwijkingen in gedragingen: het individu valt uit zijn rol — niet het omgekeerde. Maar zo als alles heeft ook het leven met geloof een prijs: fatalisme, gebondenheid aan voorstellingen die immobiliserend kunnen werken.

Hoop biedt perspectivische verruiming van het bestaan. Hoop voorkomt dat de mens aan het fatalisme van zijn geloof zou bezwijken en stimuleert hem het lot in eigen hand te nemen. Dit houdt activisme in, dat in de westerse wereld sterk tot ontwikkeling is gekomen — met het ondernemerschap als voorlopig hoogtepunt. Terwijl vandaag de dag zelfs de hele samenleving als maakbaar wordt gedacht. Maar hoop kan de bodem worden ingeslagen. En dus anders dan met geloof — dat immers spijkerhard is — is hoop een kwetsbaar domein. Maar iedere verworvenheid draagt nu eenmaal haar eigen negatie in zich om. Hegel en Marx hebben ons dat geleerd.

De altijd op de loer liggende woeking van het eigenbelang — hoop maakt de weg daarvoor vrij — wordt in het beste geval getemperd door liefde, broederschap, solidariteit. Geloof — even noodzakelijk als noodlottig — vindt zijn complement in hoop, die immers doet leven. Zo kunnen we zelfs hopen het niet zonder solidariteit te kunnen stellen. Het door een activisme als het industrieel kapitalisme maximeren van het eigenbelang is even onleefbaar gebleken als het elimineren van individuele pretenties op grond van georganiseerde — dus geforceerde — solidariteit.

De ware gelovigen in onze economische orde verkondigen dat de uitstoot van arbeid gecompenseerd wordt doordat elders in het bestel werkgelegenheid wordt geschapen. Slechts tijdelijke omstandigheden — vaak worden daarvoor hoge arbeidskosten genoemd — kunnen de stabiliteit van het proces aantasten. Hardnekkige werkloosheid en het als absurd beschouwen van exponentiële groei leidde zo'n jaar of tien geleden tot de vraag of de marktsector wel in staat zou zijn het arbeidspotentieel op te nemen. Afremming van arbeidsbesparende methoden werd zelfs bepleit. Het was de socioloog Hoefnagels die als eerste beargumenteerd betoogde, dat produktiviteitsverbetering niet meer mocht leiden tot loonsverhogingen, maar diende te worden aangewend voor werk in de publieke sector 1). Een gedachtengang die verder ontwikkeld werd in het WRR-rapport *Maken wij er werk van?* 2). Een sterk draagvlak in de marktsector werd bepleit. De Raad richtte zich met 24 aanbevelingen tot de regering, waarvan één betrekking had op de kwartaire sector. De marktsector werd overigens niet ontslagen van het scheppen van werk: „versterking van het draagvlak geeft mogelijkheden om daarnaast een actieve werkgelegenheidspolitiek te voeren, gericht op minder draagvlakcreërende maar wel sterk werkgelegenheidscreërende sectoren”. Ook werkgelegenheid in de kwartaire sector werd aanbevolen, vooral omdat het surplus van het arbeidsaanbod tot 1990 (daarna is de groei eruit) ook geënd is met projecten van tijdelijke aard.

Scepticisme bij economen overheerste. Maar allengs kwam er steun van onverdachte zijde. De industriële ondernemers seinden berichten vanuit de frontlijn dat de industrie niet meer moet worden aangesproken op het punt van de groei van de overheid (dienst 3). De industrie werkt voor de materiële welvaart en de export, aldus de ondernemers.

Versterking van het draagvlak is wellicht nu nog meer geboden dan destijds werd bepleit. In ieder geval dient het geloof in het bestel een revisiebeurt. De verantwoordelijkheid en invloedssfeer van de overheid dienen toe te nemen als het een zaak van overleven is. Maar niet staat van tevoren vast dat ondernemers ongelijk hebben wat de werkgelegenheidsperspectieven betreft. Er is weliswaar hoop, maar de marktsector in ons land is buitengewoon gevoelig voor invloed van buitenaf. Bovendien komen de werkgelegenheidsprojecties uit de computer, niet uit de bedrijven. De toekomst is bij uitstek ongewis, zowel voor de (financiële) mogelijkheden van de overheid als voor de potenties van de industrie. Dat betekent dat wij in ons land niet alles op één kaart mogen zetten, maar eerder zoveel mogelijk opties dienen open te houden, ook in de sfeer van de overheid. Dat vereist op de eerste plaats cultivering van de zo noodzakelijke solidariteit op grond waarvan de publieksvoorkeuren in de publieke sector onderhouden en uitgebouwd kunnen worden. Daarbinnen liggen zeer ruime mogelijkheden tot deelneming aan de besluitvorming en voor de overheid maximale besturingsopties. Uiteindelijk gaat het erom of we een maatschappij willen die meer door marktprocessen dan wel door publieke besluitvorming wordt gekenmerkt.

1) H. Hoefnagels, Het werkgelegenheidsvraagstuk en de grenzen van de groei, *ESB*, 13 augustus 1975.

2) WRR, *Maken wij er werk van?*, Den Haag, 1977.

3) *Welvaart en werkgelegenheid*, Algemene werkgeversvereniging en Vereniging voor Metaal en Elektrotechnische industrie FME, 1979.